

A POTENCIÁLIS VÁROSOK KÖRNYEZETI ÁLLAPOTÁNAK ÉRTÉKELÉSE, MINŐSÍTÉSE

(The evaluation and qualification of the state of environment in some potential towns)

OLÁH FERENC

Előzmények, kutatási cél

Egy átfogó kutatás, vizsgálat keretében – előzetesen kijelölt – 177 település környezeti állapotának felmérését, az összehasonlíthatóság követelménye miatt számszerűsített módon való értékelését, minősítését, valamint csoportosítását kellett elvégezni.

Az egészséges környezet az ember életminőségének alapvető tényezője (NKTK, 1994). E szempontra alapozva a vizsgálat célja a kiválasztott településeken élő lakosság számára nyújtott környezeti feltételek kedvező, kevésbé kedvező voltának feltárása volt.

A hazai igények, kutatások, az ENSZ, az OECD és az Európa Tanács konvenciói, ajánlásai alapján 1994-ben elkészült a *Nemzeti Környezet- és Természetpolitikai Koncepció*. Erre alapozva még ugyanezen évben megjelent a korábbi "A környezet állapota és védelme" c. KSH. kiadvány korszerűbb változata "*Hazánk környezeti állapotának mutatói*" címmel. A folyamatot 1995. májusában az "*1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól*" c. előterjesztés Országgyűlés általi elfogadása, törvényerőre emelése zárta.

Módszer

Vizsgálatunkban négy – egyenként is összetett – szempont alapján végeztük el a települések aktuális környezeti állapotának felmérését, értékelését. Szempontként különböző jellegű – statisztikai és/vagy kartográfiai – adatbázist használtunk, az értékelést – alább részletezett módon – pontozásos rendszerben végeztük.

A vizsgálatban felhasznált adatsorok – általában – még nem elsődlegesen a környezeti állapot-felmérések szempontjai alapján vannak összegyűjtve. Az adatok hiánya, nehéz összevethetősége azonban már nem olyan mértékű, hogy körültekintő értékeléssel homályban maradnának a környezet állapotát befolyásoló fő folyamatok, és alapvető tévedések terhelnék a tájegységek, térségek állapotának megítélését (HKÁM 1994).

A kép finomítása, az állapotok és állapotváltozások részletesebb megismerése érdekében elengedhetetlen, hogy minél előbb megvalósuljon a környezeti állapotjellemzés és értékelés egységes, és az európai gyakorlattal harmonizáló rendszere.

Ez – számos más terület mellett – a regionális kutatás és tervezés fejlődése, a terület- és településfejlesztés hatékony működése érdekében sem nélkülözhető.

A KTM már 1993-ban rögzítette a környezet állapotára vonatkozó jelentések tartalmát, figyelemmel az OECD-országok paraméter-rendszerére, amely biztosítani hivatott a környezeti állapotok összehasonlíthatóságát.

Jelen munkánkban a fenti összeállításból az általunk, s a kitűzött cél elérése érdekében legfontosabbnak tekintett mutatók rendszereit választottuk ki, s alkalmaztuk.

Természeti környezeti mutató

Kiemelten fontos minősítési szempont, hiszen "... az ország természeti környezete nemzeti örökségünk, pótolhatatlan és megismételhetetlen értékek hordozója" (NKTK 1994). Ez a mutató négy részterület pontszámaiból tevődik össze:

Erdősültség

Az egészséges környezethez alapvetően fontos a települések lakott- és közigazgatási területén lévő zöldterületek és erdők minél jelentősebb részaránya. Az elérhető statisztikai forrásokban csak a városok zöldterületeinek adatai szerepelnek, a vizsgálatunkba bevont nem városi jogállású településeké nem, így csak az erdősültség mértékével számoltunk.

Ennek megfelelően alakult az adható pontszám is, azaz:

- a település közigazgatási területéből az erdővel borított terület megközelítő részaránya 0-5 pont

Felszíni vizek

Egy település környezeti állapotának megítélését előnyösen befolyásolhatja (településkép, optimális légnedvesség, levegőtisztaság, vízbázis), ha megfelelő tisztaságú élővízzel (patak, folyó, tó) rendelkezik, s ronthatja, ha az erősen szennyezett:

- a településen, közigazgatási területén milyen vízminőségi osztályba tartozó felszíni víz található 0-10 pont

Felszín alatti vízminőség védelmi területek

Ezek akár karszterületen, akár porózus, törmelékes üledékes kőzetű területen található, felszíni szennyeződésre kiemelten érzékenyek. Lévén kivétel nélkül – jelenleg és távlatokban is – regionális jelentőségű ivóvízbázisok, szerepeltetésük az értékelési rendszerben különösen fontos. A felszíni vízminőség védelmi területek ugyan szintén az érzékeny kategóriába tartoznak, viszont regionális jelentőségük kisebb, s az innen kiemelt víz döntően öntözésre, s csak kisebb hányada szolgál ivóvíz biztosítására:

- a település közigazgatási területe milyen arányban fed le kiemelt vízminőség-védelmi területet 0-5 pont

Védett természeti értékek

A védett területek természeti környezeti állapotát elvileg optimálisnak kell tekinteni. Azonban más-más tevékenységi körök megengedettek, így más-más folyamatok, hatások jelentkeznek a különböző védettségi szintbe sorolt területeken. Minél magasabb fokú a természetvédelmi oltalom, annál közelebb állhat az aktuális természeti környezeti állapot az elméleti optimális szinthez:

- a település területén milyen védettségi fokozatba sorolt védett természeti érték található 0-10 pont

Infrastrukturális környezeti mutató

A természeti környezeti sajátosságok mellett a települések infrastrukturális ellátottsága is hasonló jelentőséggel bír az értékelési rendszerben.

Közművesítettség

A lakosság életminőségét alapvetően meghatározza, hogy milyen kommunális infrastrukturális helyzet jellemző a településen. Ennek értékelésére szolgál a három részmutató, amelyek mindegyike a közüzemi vízszolgáltatás és -csatornázottság adatain nyugszik:

- a közüzemi vízhálózatba bekötött lakások a település lakásszáma százalékában 0-10 pont
- a közcsatorna-hálózatra rákapcsolt lakások a település lakásszáma százalékában 0-10 pont
- a közcsatorna hálózat hossza a közüzemi vízhálózat hosszának százalékában 0-10 pont

Hulladékelhelyezés a település területén

Speciális települési környezeti gond a keletkező kommunális, mezőgazdasági, ipari hulladékok összegyűjtése, tárolása, kezelése. Nagyon jelentős különbségek származnak abból, hogy szervezett-, rendezett-e a különböző típusú hulladékok gyűjtése, tárolása. Természetesen szintén különbséget kell tenni aszerint is, hogy a létesített lerakó felszíni szennyeződés, érzékenység szempontjából milyen típusú, közetminőségű területen található:

- ha rendelkezik kommunális hulladéklerakóval;
a felszíni szennyeződés-érzékenység szempontjából milyen kategóriájú területen található 0-6 pont
- ha területén mezőgazdasági és/vagy ipari hulladéklerakó található;
a felszíni szennyeződés érzékenység szempontjából milyen kategóriájú területen található 0-6 pont
- az ipari és/vagy mezőgazdasági veszélyeshulladék-lerakot felszíni szennyeződés érzékenység szempontjából milyen kategóriájú területen található (ha nincs veszélyes-hulladék lerakot: 5 pont) 0-5 pont

Levegőminőségi mutató

A települési környezeti állapotfelmérés fontos eleme a levegőminőség meghatározása. A települések levegőjét elsősorban a közlekedésből, valamint a fűtési idényben a háztartásokból származó égéstermékek és por szennyezi. Ilyen tartalmú településsoros adatok természetesen – a mérés hiánya miatt – nincsenek. A levegőminőségi mutató meghatározásánál ezért alkalmaztam az alábbi számítási, értékelési módszert:

- a vezetékes gázszolgáltatásba bekapcsolt lakások aránya 0-10 pont
- a településen átvezető közút kategóriája alapján 0-8 pont
- ha a településen erőteljes por, füst kibocsátással járó iparág található: -2 pont

A négy vizsgálati szempont alapján legkedvezőbb környezeti állapotú település maximum 95 pontot kaphatna.

Eredmények

A részpontoszámok összesítése után kialakult egy sorrend a vizsgált települések között (1. ábra). A legalacsonyabb pontérték – 18 pont – és a legmagasabb – 69 pont – egy-egy településen jellemző érték. Ezen szélsőértékek közelébe szintén csak néhány település került. A többség – 138 település – a 26-50 pont közötti intervallumban található. A 177 vizsgált település kategorizálását az alábbi módon végeztem el, alkalmazkodva az egyik kiindulási feltételhez, amely szerint 5 – lehetőleg megközelítően azonos számú elemet tartalmazó – csoportba kell őket besorolni (2. ábra).

Az első csoportba a legkedvezőbb környezeti állapottal jellemezhető 29 település került, 69 és 51 pont közötti összesített értékkel. Területi elhelyezkedésüket vizsgálva kitűnik, hogy egynegyedük a budapesti agglomeráció részét képezi, ezen belül is többségük a budai oldalon található. Összességében jellemző, hogy többségüknél mind a négy értékelési szempont alapján az átlagnál több ponttal rendelkeznek (2. ábra). Kivétel nélkül magas pontértéket kaptak az infrastrukturális közműellátottság alapján. Néhány település kivételével a legkevesebb pontot a hulladékelhelyezés, -kezelés révén kapták, s ez jelzi az egyébként országosan is egyik legsúlyosabb problémát a települési környezetek vonatkozásában. Szintén koncentráltabb a Duna-menti agglomerációs sávban és a Balaton környékén a kedvezőbb környezeti állapotú települések előfordulása.

Az előbbi térségben lévő négy település közös sajátossága, hogy szintén a hulladékelhelyezés, -kezelés, valamint a levegőminőség alapján az átlag alatti pontértékkel bírnak (2. ábra). Ez azért figyelemreméltó, mert többféle szempontból is kiemelt térségben – a Dunakanyar, az Almás-Táti-Duna-völgy területén – található, s ez a negatív sajátosságuk hosszabb távon csökkentheti pl. az idegenforgalmi vonzerejüket is. Szembetűnő még, hogy az Észak-magyarországi-Középhegység területén – jelentősebb iparral vagy múlttal rendelkező – öt település került az első kategóriába. Kifejezetten alföldi település kettő szerepel ebben a csoportban.

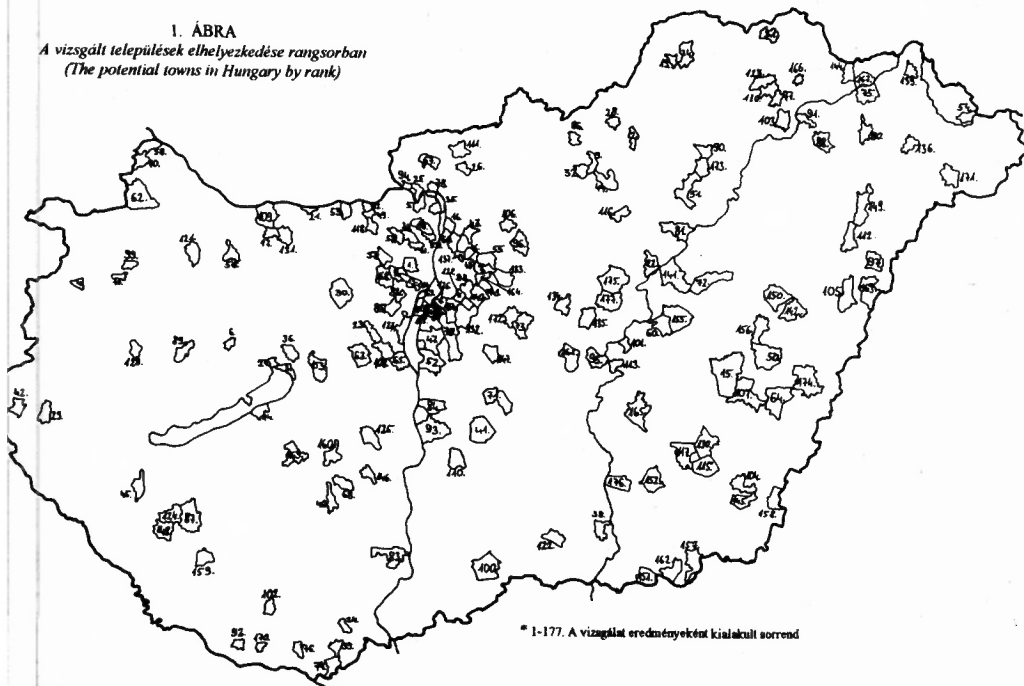
A második csoportba tartozik 43 település, 41-50 pont közötti összesített értékekkel. A települések több, mint harmada itt is koncentráltan – az agglomerációban s annak közvetlen szomszédságában, vonzásában – található (2. ábra). Figyelmet érdemel még a Kisalföld északnyugati része, valamint a Közép-Tiszántúl területe. Természeti környezeti állapotuk nem rosszabb, mint az első csoportba tartozó településeké, viszont szélesebb skálán helyezkednek el, nagyobb a differencia. Hulladékelhelyezés és levegőminőség tekintetében nincs számottevő különbség a két csoport települései között. Második csoportba kerülésüket elsősorban a közművesítettségi mutató átlagosan alacsonyabb pontértékei indokolják.

A harmadik kategória 32 települése 36-40 pont közötti értékkel rendelkezik. Ebben a csoportban már jelentősebb a területi dekoncentráció (2. ábra). Csak a Dunántúl legdélebbi – főleg baranyai – részét, a Csepel-Mohácsi-sík vizsgált településeit, valamint a Nyírség északnyugati, s a vele szomszédos tokaji-hegységi térséget jellemzi a vizsgálati cél szempontjából még elfogadhatónak minősített környezeti állapot. Viszonylag még magasabb a közművesítettségi mutató, ugyanakkor alacsony pontértékeket kaptak a hulladékelhelyezés terén.

Az utolsó két kategória 73 települése (2. ábra) mind infrastrukturális, mind természeti környezeti mutatóik alapján – és elsősorban az 5. csoport települései – a legrosszabb adottságokkal rendelkeznek. Néhány kivételtől eltekintve a hulladékelhelyezés, -kezelés területén is igen súlyos problémát jeleznek a rendkívül alacsony pontértékek. Talán csak a levegőminőségi mutató értékében kisebb a lemaradásuk az első három csoport településeitől. Itt is megfigyelhető azonban, hogy ezen települések jobb légállapota csak a nyári, nem fűtési félévben jó. A téli időszakban magas a füstgázok és a koromszennyeződés mértéke, hiszen alig néhány település rendelkezik vezetékcsatlakozással, s ezekben is alacsony a hálózatra rákapcsolt lakások aránya.

1. ÁBRA

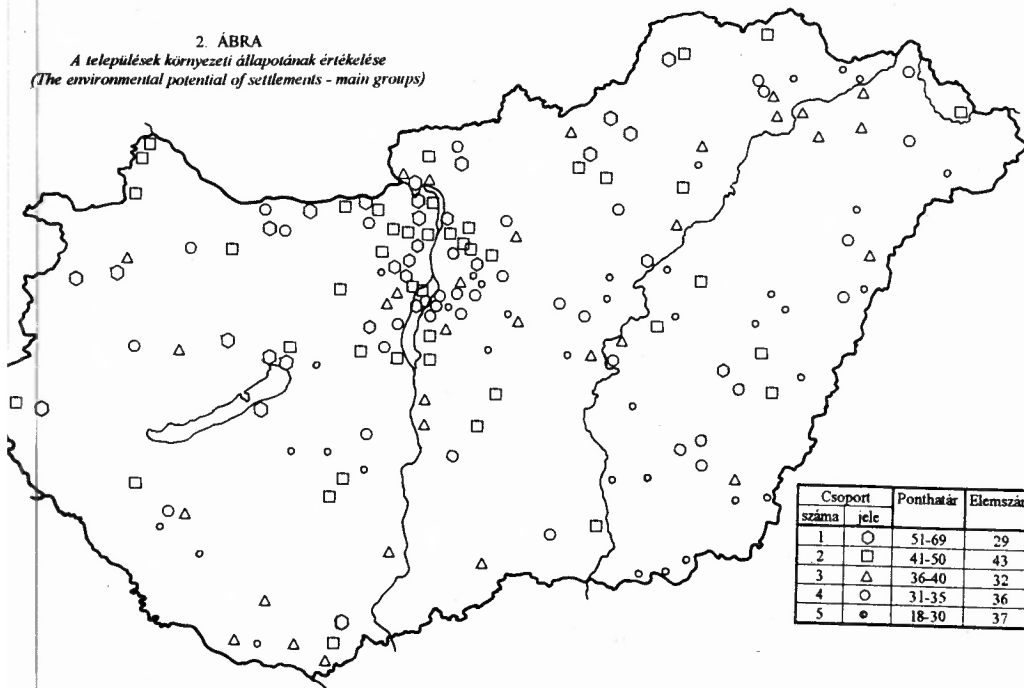
A vizsgált települések elhelyezkedése rangsorban
(The potential towns in Hungary by rank)

* 1-177. A vizsgálat eredményeként kialakult sorrend

2. ÁBRA

A települések környezeti állapotának értékelése
(The environmental potential of settlements - main groups)

Csoport száma	Csoport jele	Ponthatár	Elemzészám
1	□	51-69	29
2	△	41-50	43
3	○	36-40	32
4	◇	31-35	36
5	•	18-30	37

E két csoport településeinek térbeli elrendeződésében megfigyelhető sajátosságok: Az alföldi vizsgált települések döntő többsége, mintegy kétharmada, ide tartozik. A budapesti agglomeráció délkeleti helyzetű települései – néhány kivétellel – szintén itt találhatók. A Dunántúlon a vizsgált Fejér és Somogy megyei települések többsége került e kategóriákba.

Összegzés

A fenti eredmények hangsúlyozottan csak az aktuális környezeti állapotról tájékoztatnak. Egyes településekre vonatkozóan, egyes vizsgálati szempontok alapadataiban a közeljövőben is történhetnek – reményeink szerint csak pozitív – változások, s ezek következtében a jelenlegitől különböző is lehet egy-egy település környezeti állapotának megítélése, pozíciója.

Szükség szerint egy-egy települést kiragadva, a jelen vizsgálatban alkalmazott áttekintő jellegű értékelésnél szélesebb, pontosabb adatbázisra támaszkodva tovább finomítható az értékelési rendszer és az általa mutatott állapot is valóságosabb lehet.

A környezet védelméről rendelkező 1995. évi LIII. törvény előírja a *Nemzeti Környezetvédelmi Program* kidolgozását. A Programnak tartalmaznia kell – számos más eleme mellett – az ország aktuális környezeti állapotának bemutatását, az elérni kívánt állapotot, az ehhez szükséges kutatásokat, konkrét tevékenységeket is.

Jelen munka talán ehhez is szolgáltathat némi támpontot, kiindulási alapot.

Irodalom

- Az 1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól, 1995. Budapest. (in. Bándi Gy.: Környezetvédelmi kézikönyv, KJK. 239-288. o.)
Hazánk környezeti állapotának mutatói. 1994. Budapest. KTM. 67 o.
Magyarország Nemzeti Atlasza. 1989. Kartográfiai Vállalat, Budapest. 395 o.
Nemzeti Környezet- és Természetpolitikai Konceptió. 1994. Budapest. KTM. 97. o.
Megyei Statisztikai Évkönyv 1994, 1995. KSH. Megyei Igazgatóságok, 19 megyei kötet

Abstract

The purpose of a comprehensive research, survey was to carry out the evaluation, qualification and classification of the state of environment in 177 – preliminary selected – settlements, for the criterion of comparability, in a numeric way.

We have to emphasise that the findings only inform us about the present state of the environment. In the basic data of some aspects of the survey, in some settlements changes can take place in the near future. As a consequence of this, the perception and position of the state of the environment in an individual settlement can be different from what they are like today.

Focusing on the individual settlements and building on a database which is wider and more precise than the comprehensive evaluation applied in this survey, if necessary, the evaluation system can be further improved and the situation which it reflects can be more accurate.